

Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych

Teoria i praktyka

pod redakcją
Jolanty Kolbuszewskiej
Rafała Stobieckiego

d pierw...ego biegun...ego napięcia.
reg...łazy
nia”skonstruowania człowieka – ludz-
id...m z jego charakterem, profilem
wy...ykiem życia „rozpisanym” na
ne...y oraz kluczowe doświadczenia
...esciej też w różnego typu rela-
ni...szelki...wieg...sp...sje tego czło-

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych

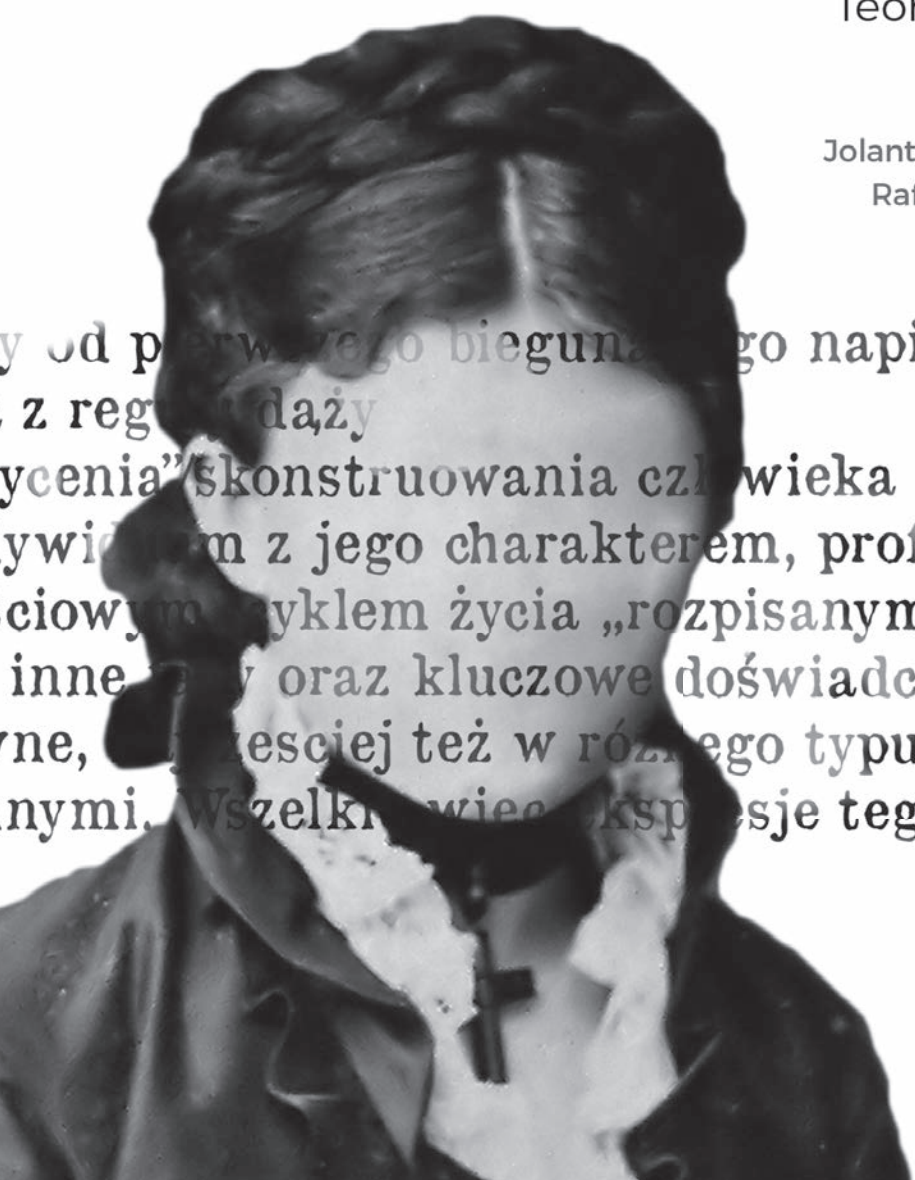

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych

Teoria i praktyka

pod redakcją
Jolanty Kolbuszewskiej
Rafała Stobieckiego

y od pierwszego bieguną tego napięcia.
z regularnością
ycenia” skonstruowania człowieka – ludz-
ywidom z jego charakterem, profilem
ciowym, cyklem życia „rozpisanym” na
inne, a także oraz kluczowe doświadczenia
rne, a także w różnego typu rela-
nymi. Wszelkie więc ekspresje tego czło-

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2017

Jolanta Kolbuszewska, Rafał Stobiecki – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny
Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii
90-219 Łódź, ul. A. Kamińskiego 27a

RECENZENT

Marek Woźniak

REDAKTOR INICJUJĄCY

Iwona Gos

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Aleksandra Urzędowska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/anelina

© Copyright by Authors, Łódź 2017

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2017

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08005.17.0.K

Ark. wyd. 13,0; ark. druk. 14,25

ISBN 978-83-8088-680-3

e-ISBN 978-83-8088-681-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Część I. W kręgu teorii (podstawowe kategorie, modele badawcze, dorobek)	
Violetta Julkowska, Dawne i współczesne cechy konstytutywne biografii jako gatunku historiograficznego	13
Leonid Zaszkiłniak, Trudności biograficznego badania albo jak za drzewami zobaczyć las?	27
Maria Solarska, Płeć biografii?	37
Tomasz Pawelec, Biografistyka w obrębie historii historiografii – uwagi z doświadczenia płynące	51
Jerzy Maternicki, Materiały autobiograficzne i ich rola w badaniach historiograficznych	69

Spis treści

Część II. W kręgu praktyki dziejopisarskiej (problemy, źródła, propozycje ujęć)

Andrzej Wierzbicki, Jakiej żony historyk potrzebuje, by badacz jego myśli historycznej mógł tę myśl zrozumieć? Kilka refleksji na marginesie życia rodzinnego historyków lwowskich w II połowie XIX wieku	93
Jolanta Kolbuszewska, Korespondencja małżeńska historyka – potencjał informacyjny i propozycja odczytania (na przykładzie listów Leokadii z Mitraszewskich i Henryka Schmitta)	105
Lidia Michalska-Bracha, (Auto)biograficzne konteksty badań nad listami polskiej emigracji we Francji w II połowie XIX wieku – spuścizna Józefa Gałęzowskiego (1833–1916)	119
Witalij Telwak, Postać Mychajła Hruszewskiego w ówczesnej „kulturze śmiechu”: problem metodologiczny i praktyka historiograficzna	131
Magdalena Nowak, Refleksje o pracy badawczej nad monografią o metropolicie Andrzeju Szeptyckim	149
Tomasz Toborek, „Wyklęci”, czyli kto? Biografistyka żołnierzy podziemia antykomunistycznego	165
Andrzej Czyżewski, Franciszek Zubrzycki „Mały Franek” – biografistyka w służbie komunistycznej polityki pamięci	177
Piotr Witek, Strategie autobiograficzne w historycznych filmach Andrzeja Wajdy. Zarys problematyki	195
Bibliografia	217

Wstęp

Nie będzie przesadą stwierdzenie, że biografistyka jako gatunek pisarstwa historycznego legła u podstaw historiografii jako takiej. Uprawiali ją najwybitniejsi przedstawiciele cechu historyków od czasów starożytnych (Swetoniusz, Plutarch). Jej fundamentalne dla refleksji historycznej znaczenie wynika z trzech, poniekąd prozaicznych, przyczyn. Pierwsza ma wymiar ontologiczny i dotyczy pytania – czym jest historia? Odpowiadając w duchu Marca Blocha, należałoby powiedzieć, że jest to nauka o ludziach w czasie. W najogólniejszym sensie to ludzie tworzą historię, jest ona domeną działań jednostek o odróżnialnych cechach, odmiennych życiorysach, reprezentujących różne systemy wartości i doświadczenia. Druga przyczyna związana jest ze strategią antropomorfizacji, którą stosujemy w budowaniu narracji historycznej. Mimowolnie uczłowiczamy przecież nie tylko jednostki, ale także inne podmioty działające – państwa, narody, rasy, klasy. W tym znaczeniu metoda biograficzna staje się rodzajem uniwersalnego podejścia do badania przeszłości w ogóle. Wreszcie trzecia przyczyna odwołuje się do społecznej funkcji historii. Wiedza o przeszłości to część ogólnoludzkiego dziedzictwa kulturowego, o wartości nie tylko utylitarnej. Z tego punktu widzenia ludzie są ciekawi przeszłości, stanowi ona dla nich źródło inspiracji i wzorów zachowań lub też odwrotnie, źródło zwątpienia i rezerwuar negatywnych przykładów. Ową ciekawość przeszłości najlepiej być może zaspokaja właśnie biografistyka, traktowana jako opowieść o jednostkach, ich dylematach,

sukcesach i porażkach. Z tego punktu widzenia wpisuje się ona w trwające od wieków zainteresowanie opowieścią o życiu Innego.

Stan współczesnej biografistyki historycznej jest bez wątpienia powiązany z kondycją dzisiejszej historiografii. To, co zwraca uwagę uważnego obserwatora przemian w sposobach rozumienia i uprawiania historii, to przede wszystkim jej postępująca pluralizacja (pojawienie się różnych, często nieprzystających do siebie opowieści o historii), demokratyzacja (we współczesnym świecie każdy może być historykiem, ma prawo do własnej historii, wpływ rewolucji informatycznej) oraz dezintegracja (rozpad powszechnie akceptowanego wzorca uprawiania historii oddziedziczonych po XIX stuleciu).

Taki obraz współczesnego dziejopisarstwa w istotny sposób wpływa na kształt dzisiejszej biografistyki. Towarzysząca nam kultura dawno już zatraciła poczucie umiaru. Nikt już poważnie nie zastanawia się nad pytaniem, kto zasługuje (bądź nie) na biografię. Zalewają nas ogromne ilości autobiografii, biografii, wywiadów rzek, blogów internetowych, w których najpełniej przejawia się „celebrycki” wymiar naszego świata.

Taka sytuacja uprawomocnia także obecność w dyskursie o przeszłości daleko różnych od siebie form biografistyki. Od klasycznych kalendarium np. w postaci, skądinąd bardzo cennej, *Kroniki życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935* autorstwa Wacława Jędrzejewicza (Warszawa 1986), przez akademickie monografie naukowe, jak choćby książka Andrzeja Franaszka *Miłosz. Biografia* (Kraków 2011), po reportaże biograficzne, czego przykładem może być praca Magdaleny Grochowskiej poświęcona Jerzemu Giedroycowi (*Jerzy Giedroyc. Do Polski ze snu*, Warszawa 2009, wyd. 2. uzupełnione, 2014). W praktyce zatem w przestrzeni publicznej funkcjonują obok siebie różne rodzaje ujęć biograficznych w postaci „biografii klasycznych”, „biografii teoretyzujących”, w których autor odwołuje się do zastanej teorii, np. psychologicznej, oraz „biografie literackiej”, gdzie relacje między naukowością a literackością pozostają ze sobą w swoistym sprzężeniu zwrotnym. Nowym zjawiskiem są biografie rzeczy.

Obok ujęć biograficznych dotyczących wybranych postaci na rynku wydawniczym, choć w daleko mniejszej liczbie, obecne są także biografie zbiorowe, żeby wymienić znów tylko kilka przykładów dzieł pochodzących z różnych okresów: Roman Wapiński *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej* (Wrocław 1991), Henryk Słabek *Intelektualistów obraz własny w świetle dokumentów autobiograficznych. 1944–1989* (Warszawa 1997) czy Konrad Rokicki *Literaci. Relacje między literatami a władzami PRL w latach 1956–1970* (Warszawa 2011). Jedynie w sensie koncepcji nawiązują one do formacyjnej książki Bohdana Cywińskiego *Rodowody niepokornych* (Warszawa 1984), która stanowiła istotną część historycznej genealogii opozycji demokratycznej w czasach

PRL. Autorom wymienionych prac towarzyszą odmienne konwencje, zasady metodologiczne, formy opowiadania¹.

Biografistyka wpisuje się w zakres zainteresowań wielu dyscyplin naukowych, nie tylko historii, ale także m.in.: socjologii, pedagogiki, psychologii, literaturoznawstwa, etnologii czy nauk politycznych. Jej interdyscyplinarny charakter daje niektórym podstawy do pisania o „biograficznym zwrocie” we współczesnej humanistyce.

Kluczowym zagadnieniem podejmowanym w niniejszym tomie jest namysł nad teoretycznymi i praktycznymi problemami, towarzyszącymi podejmującym trud pisania biografii historykom. Autorami tekstów są uczeni wywodzący się z wielu ośrodków naukowych, zarówno krajowych (Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Śląski, Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi), jak i zagranicznych (Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki oraz Uniwersytetu Pedagogicznego w Drohobyczu). Badacze reprezentujący takie subdyscypliny jak: historia historiografii, metodologia historii, historia idei czy dzieje najnowsze, podjęli refleksję nad sposobami kreacji bohaterów, konstruowaniem narracji biograficznych i ich typologią oraz podstawą źródłową. Towarzyszył im również namysł nad dotychczasowymi osiągnięciami historiografii polskiej i ukraińskiej w zakresie biografistyki. Nakreślono horyzont potrzeb i oczekiwań. Podjęto też zagadnienia dotyczące wykorzystania i kreowania biografii dla potrzeb prowadzenia określonej polityki historycznej. Obszarem odniesień autorów była zarówno akademicka historiografia (dziejopisarstwo o dość dużej rozpiętości chronologicznej od schyłku XIX stulecia do czasów współczesnych), jak i alternatywne formy przywoływania przeszłości – działania komemoratywne, kultura popularna (czasopisma, film).

Jolanta Kolbuszewska, Rafał Stobiecki

¹ Na temat biografistyki historycznej wypowiedział się kilkakrotnie pod koniec lat osiemdziesiątych Gwidon Zalejko; zob. np. G. Zalejko, *Biografistyka historyczna – zarys ewolucji gatunku*, „Historyka” 1988, t. 18, s. 37–55; *Z metodologicznych zagadnień biografistyki historycznej*, „Przegląd Humanistyczny” 1989, nr 8–9, s. 129–141; Z późniejszych prac zob. np. *O biografii i metodzie biograficznej*, red. T. Rzepa, J. Leoński, Poznań 1993; *Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej*, red. L. Kuberski, Opole 1998 (tam wypowiedzi m.in. M.M. Drozdowskiego, S. Niciei, Z. Wójcika, W. Zajewskiego); A. Całek, *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Kraków 2013; K. Kaźmierska, P. Czaplinski, V. Julkowska, *Biografia*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Warszawa 2014, s. 61–67.

Część I

**W kręgu teorii
(podstawowe kategorie,
modele badawcze, dorobek)**

Violetta Julkowska

Instytut Historii

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Dawne i współczesne cechy konstytutywne biografii jako gatunku historiograficznego

Dokument biograficzny w obszarze zainteresowania różnych domen badawczych

Biografie znane są współczesnym badaczom nauk społecznych i humanistycznych jako rodzaj dokumentu pisanego lub mówionego, będącego relacją o życiu jednostki.

W obszarach badań społecznych (socjologia, pedagogika i psychologia, częściowo antropologia kulturowa) metoda biograficzna oznacza zainteresowanie „biografią” jako rodzajem podstawowego dokumentu osobistego (relacja o własnym życiu, dziennik, pamiętnik), pozyskiwanego bądź wytwarzanego w trakcie badań, w celu dotarcia do doświadczenia jednostkowego lub przeżycia pokoleniowego¹. Na uwagę zasługuje „pograniczne” podejście

---

¹ Por. *Metoda biograficzna w socjologii*, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa–Poznań 1990, s. 127–135; *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków, s. 141–278; D. Lalek, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010, s. 5–11.

antropologii historycznej, dla której dokumenty biograficzne stanowią punkt wyjścia do badań antropologicznych.

Nieco inną, bardziej złożoną rolę przyjmuje biografia w obszarze nauk historycznych. Historiografia traktuje ją jako gatunek pisarstwa historycznego powstały na podstawie krytyki historycznej dokumentów osobistych i innych materiałów źródłowych². Biografie historyczne to udokumentowane źródłowo opisy życia i działalności osoby³. Zdarzają się także ujęcia paralelne, czyli znana od czasów starożytnych formuła zestawiania równoległego żywotów w celu ich porównania lub skonstrastowania. Najczęściej oba wspomniane rodzaje biografii stają się przedmiotem zainteresowania historyków badających określone epoki historyczne. Wyraziste biografie postaci historycznych zazwyczaj wypełniają i uatrakcyjniają obraz przeszłości, dlatego, z punktu widzenia warsztatu historyka, przygotowanie klasycznej biografii historycznej dotyczy poziomu historii zdarzeniowej.

Innym przypadkiem badań historycznych są biografie pisane przez historyków historiografii, dla których oś narracji skupiona jest na przedstawieniu osób z własnego środowiska, a więc historyków widzianych głównie z perspektywy ich wkładu w rozwój badań historycznych oraz funkcjonowanie środowiska historycznego. Różnica między wymienionymi biografiami polega na usytuowaniu poziomu analizy i interpretacji oraz na sposobie prowadzenia całościowej refleksji. W przypadku klasycznej biografii wspomniany poziom refleksji historyka koncentruje się w zależności od modelu historiografii na opisie bądź na wyjaśnieniu albo na prezentacji przeszłości jako historii pierwszego stopnia.

Z kolei w przypadku biografii historyczno-historiograficznej, zajmującej się działalnością historyków różnych dziedzin i specjalności, refleksja skupia się głównie na naukowym aspekcie biografii opisywanej postaci historyka, na wkładzie w rozwój myśli historycznej⁴.

---

² R. Chymkowski, *Wokół metody dokumentów biograficznych*, „Przegląd Humanistyczny” 2005, nr 5, s. 101–109.

³ W. Zajewski, *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „Czasy Nowożytnie” 2000, t. VIII, s. 8; G. Zalejko, *Biografistyka historyczna – zarys ewolucji gatunku*, „Historyka” 1988, t. XVIII, s. 37–55.

⁴ W ostatnich latach pojawiły się biografie autorstwa historyków historiografii, ukazujące działalność historyków na tle ich środowiska: M. Hoszowska, *Ludwik Finkel i Akademia Umiejętności. Z dziejów współpracy naukowej Lwowa i Krakowa na przełomie XIX i XX wieku*, Rzeszów 2011; P. Sierżęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011; J. Kolbuszewska, *Tadeusz Korzon (1839–1918). Między codziennością, nauką a służbą narodowi*, Łódź 2011.

Osobnym obszarem badawczym jest literaturoznawstwo, które podobnie jak historia historiografii zajmuje się formą wypowiedzi biograficznej w ujęciu historycznym i teoretycznoliterackim⁵. Analogicznie więc historyk literatury i literaturoznawca odwołują się do dwu niezależnie funkcjonujących poziomów refleksji. Z jednej strony niefikcyjne biografie historyczne ujmują życie i dzieło pisarzy na tle innych osób ściśle związanych z dziejami środowisk twórczych poszczególnych epok, stając się istotnym elementem procesu historycznoliterackiego. Inną odmianą biografii istotną dla literaturoznawców byłyby te, których refleksja koncentruje się na warsztacie pisarskim, a zatem przyjmują charakter refleksji na poziomie specjalistycznym, krytycznoliterackim i literaturoznawczym. Literaturoznawstwo, inaczej niż historia historiografii, dopuszcza skrajnie różniące się formy wypowiedzi biograficznej. Z jednej strony jako biografie traktuje dzieła niefikcyjne, oparte na materiale źródłowym, bliskie ujęcia historiograficznego, ale również akceptowane są różne formy powieści biograficznej, bliskie twórczości *stricte* literackiej. Ta ostatnia forma dopuszcza obecność fikcji, wszędzie tam, gdzie pojawiają się luki faktograficzne⁶.

W niniejszym tekście zajmę się biografią historyczną, akcentując jej historycznie ukształtowane wzorce gatunkowe oraz ich powinowactwo z literaturą. Wynika ono z faktu wspólnego, aż do końca XVIII wieku, gruntu kulturowego, jakim było piśmiennictwo przednaukowe, domena wszelkich typów tekstów niefikcyjnych. Osobno poruszę problem popularności współczesnej formy biografii historycznej i jej przejścia do obszaru kultury masowej, co zaowocowało w ostatnich latach pojawieniem się nowych cech konstytutywnych tego tradycyjnego i silnie historycznie ugruntowanego gatunku wypowiedzi.

Wszelkie badania biograficzne i powstające w ich efekcie przedstawienia związane są z uruchomieniem pamięci indywidualnej lub zbiorowej. Ten fakt powoduje nie tylko renesans zainteresowania dokumentami biograficznymi, ale przyczynia się do powstawania projektów komemoratywnych. Ich zadaniem jest upamiętnienie dotąd nieobecnych lub anonimowych aktorów wydarzeń historycznych, należących do różnych grup połączonych wspólnotą losów i doświadczeń.

⁵ Zob. M. Czermińska, *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie, wyzwanie*, Kraków 2000; A. Całek, *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, koncepcje badawcze*, Kraków 2015, s. 21–47.

⁶ Przykładem biografii opartej na bogatym materiale źródłowym z jednoczesnym wykorzystaniem fikcji faktograficznej jest stosująca pakt biograficzny książka M. Yourcenar, *Pamiętniki Hadriana*, przeł. H. Szumańska-Grossowa, Warszawa 2008; por. P. Lejeune, *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, red. R. Lubas-Bartoszyńska, tłum. W. Gajewski, S. Jaworski, A. Labuda, R. Lubas-Bartoszyńska, Kraków 2001.